

Martine Sevegrand

A mi utunk is a felszabadítás teológiája?

„Az indiánoknál hagyom Istenünket, Jézus Krisztust, ahol megostorozták, megkínózták és megfeszítették, nem is egyszer, de millió esetben”.

Bartolomé de las Casas, a felszabadítási teológia előfutára írt így a XVI. század közepén „Histoire des Indes” című könyvében. Ő az indiánban sokkal inkább evangéliumi szegényt látott, mint pogányt. Las Casas az elnyomottak pártját tudta fogni a gazdagságra vágyó spanyol hódítókkal szemben, akik a keresztény hit birtokosainak tartották magukat.

A felszabadítás teológiája az 1960-as években született Latin-Amerikában, olyan történelmi konjunktúra idején, amelyet az „Északhoz” kötődő, kiváltságos kisebbség gazdasági és társadalmi uralma jellemez. Ez a kisebbség súllyesztette nyomorba a dél-amerikai néptömegeket, ezenfelül, mint ismeretes, az új urak nem haboztak erőszakot alkalmazni. Ezt az állítást azonban kiegészíthetjük egy mással is: a szegények öntudatra ébredésével és a keresztény közösségek részvételével az igazságtalanság elleni konkrét harcokban. A salvadori jezsuita Jon Sobrino a „szegények benyomulásáról” beszél „egy keresztény kontinens színpadára”. Ennek az ébredésnek legfrissebb illusztrációja az indián származású Evo Morales megválasztása a Latin-Amerika legszegényebb országának számító Bolíviában. A felszabadítás teológiája a hit olyan előadása, amely a szegények felszabadító gyakorlatából indul ki. Gyakran mondják, hogy két alapeleme van: szolidaritás a szegényekkel, valamint a *gyakorlat* elsődlegessége a teológiai munkálással szemben; szívesen hozzátesszek azonban egy harmadikat, a történelem egységét.

A szegények választása

Krisztus azonosítása a szegényekkel egyáltalán nem új dolog. Hús év század során sok keresztény vette komolyan Máté evangéliuma 25. fejezetének leírását az Utolsó Ítéletről, és ennek következtében a szegények megsegítésének szentelte életét. Ebből egy egész lelkiségi hagyomány alakult ki, amely elutasította magától a világ javait, s ki-fejlődött egy szegénységi fogadalommal járó vallási élet is.

A felszabadítás teológiája azonban elveti a szegénység eme misztikáját, mivel Jézus prófétái élete harc a nyomor ellen, az igazságért (vö. Lk 4,18).

A szegények választása nem redukálható „a szegények előnyben részesítésére”, amint azt az egyházi hatalom gyakorlói elfogadják. Számukra ugyanis az

előnyben részesítés nem kizárólagos, s végül is II. János Pál az „előnyben részesítő szeretet” kifejezéssel helyettesíti, ami meg is semmisíti annak értelmét: hiszen nem szereti-e Isten az összes embereket, beleértve a gazdagokat is?

Kik hát ezek a „szegények”? Nem csupán egyes emberek, hanem társadalmi csoportok; nem csupán a proletariátus, ellentétben Ratzinger bíboros 1984-es „Instrukció”-jának állításával: ha a felszabadítás teológiája kölcsönöz is valamit a marxizmusból, mégis szabad és nyitott marad a szegénység tágabb értelmezése iránt. A szegények ugyanis nem csupán a bűnösök, a prostituáltak, a társadalmilag megvetettek, hanem a különböző szociális környezetekből jött embertömegek, a föld nélküli parasztok csakúgy, mint a városi alsó proletariátus, a nők, egész népfajták is, mint az amerikai indiánok és feketék. Emiatt a felszabadítás teológiája atyjának tekintett Gustavo Gutiérrez perui teológus mindig „kizsákmányolt osztályokról, megvetett népfajtákról, peremre szorított kulturákról” beszél.

Ezek a kismimizettek az igazságtalanságot hordozó történelem kitesztottjai. Ebben a történelemben jön a próféták után Jézus, hogy meghirdesse a szabadulást a szegényeknek. Vegyük észre, mit mond Jézus Keresztelő János tanítványainak, amikor tudakozódni jönnek hozzá („Te vagy az Eljövendő?”): „A Jó Hírt hirdetik a szegényeknek” (Máté 10,5 és Lk 7,22). A felszabadítás teológiája aláhúzza, hogy a társadalmi összetűzésekben Jézus állást foglal; nem csupán egyeseket ítél el, hanem másokat elnyomó társadalmi csoportokat is: nem egyetlen gazdagot céloz meg, hanem a gazdagokat, a papokat, az írástudókat. Oscar Culmann – aki egyébként nem volt veszedelmes forradalmár – így ír: „Semmi kétség nincs afelől, hogy Jézus igazságtalanságnak tekintette azt aényt, hogy vannak gazdagok és szegények, és nem tudta eltérni ezt a helyzetet.” Vajon Jézus halála nem volt-e a hatalmasok által megszervezett gyilkosság?

A felszabadítás teológiája számára „a nép panasza Isten hangja” (Romero érsek kifejezése), és „Jézus követése felszabadító gyakorlatokat” követel meg (Leonardo Boff); ez azt jelenti, hogy el kell köteleződni az igazságért folytatott harcban, aszerint a program szerint, amelyet Jézus Izaiást idézve hirdetett meg Lk 4,18-ban. Távol vagyunk-e a Krisztus által meghirdetett Isten Országától?

A történelem egysége

Gutiérrez így ír: „Nincs két történelem, két, ‘egymás mellé helyezett’ avagy ‘szorosan összekapcsolt’ profán és szent történelem, csupán Krisztus, a történelem Ura által visszavonhatatlanul vállalt ember egyetlen fejlődése.”

Egy ilyen állítás abból a jelenkori teológiából merít, amely újból felfedezi, hogy a Biblia szerint az üdvösség nem abban áll, hogy kimenekülünk a világból, átmegyünk a földről az égbe, hanem hogy győz egy megújult világ (az Apokalipszis 21,1 „új ege” és „új földje” értelmében). A teológusok – mint például Karl Rahner Németországban és Marie-Dominique Chenu Franciaországban – azon fáradoztak, hogy újból felvessék annak a dualitásnak a kérdését, amely a profán történelem és az üdvösség története, az időleges rend és Isten Országá, a misztika és a politika között fennáll.

Ezt a dualizmust egyébként a II. Vatikáni Zsinat számos szövege is meghaladta. Így tett, például, Az Egyház a mai világban (*Gaudium et spes*) című konstitúció, s annak is az emberi közösségről és az univerzumban folyó emberi cselekvésről szóló II. és III. fejezete. E szöveg szerint a keresztény ember nem elégedhet meg egy „egyéni erkölccsel”, mert „ha gondosan meg kell is különböztetnünk a földi haladást Krisztus uralmának növekedésétől, ez a haladás mégis nagy jelentőségű Isten Országá számára, mégpedig abban a mértékben, amelyben hozzá tud járulni az emberi társadalom jobb szerveződéséhez. (...) Az Ország már titokzatosan jelen van a földön; akkor lesz tökéletes, amikor az Úr eljön” (39,2–3). Ugyanígy, az Egyházzal szóló konstitúció leszögezi, hogy a keresztényeknek nem kell „lelkük mélyére temetniük” az Ország reményét, hanem harcolniuk kell „a sötétség országának uralkodói ellen” (Ef. 6,12) és „be kell vinniük a reményt a földi élet struktúráiba is” (*Lumen gentium*, 35). Idéznünk kellene még a világiak apostolkodásáról szóló dekrétum 5. és 7. pontját is.

A felszabadítás teológiája számára nem kérdéses az a felfogás, amely szerint a történelem minden minőségben túllépő haladás az Ország felé. Leonardo Boff a következőket írta a *Lumière et Vie* című folyóiratban: „Isten Országának lényege a jövő oly dimenziója, amely emberi gyakorlatokkal nem érhető el, s amely az eszkatologikus remény tárgya.” A felszabadítás teológiája azonban, miközben várja a Parúziát, nem nyugszik bele az igazságtalan világba. Teológusai is elismerik, hogy a bűn ott lakik a történelmünkben, de ab-

ban hisznek, hogy harcolni kell ellene az azt létrehozó társadalmi struktúrákon keresztül, amelyek elidegenítik egymástól az elnyomókat és az elnyomottakat. Vajon egyik enciklikájában nem beszél-e II. János Pál „bűnös struktúrákról” (*Sollicitudo rei socialis*)?

1984-es „Instrukció”-jában Ratzinger is elismeri, hogy vannak „igazságtalan struktúrák, amelyek további igazságtalanságokat szülnek, és bátorság kell a megváltoztatásukhoz”. A Hittani Kongregáció akkori prefektusa azonban óvakodik attól, hogy pontosan megmondja, milyenek is ezek a struktúrák. Ellenkezőleg, később ezt teszi hozzá: „az igazságtalanságok forrása az emberek szívében van”; a lényeg tehát a „személy erkölcsi kapacitásában” és a „belső megtérésben” rejlik. Valóban, ismerünk csodálatos (és ritka) belső megfordulásokat, és tudomásunk van azok társadalmi elégtelenségéről is...

A hagyományos teológia nem képes megválni a bűn individualista felfogásától. Ezzel szemben, Jon Sobrino meghatározása szerint, Isten országa elleni vétek „mindaz, ami megfosztja az embert emberségétől, lerombolja emberségét, fenyegeti, megakadályozza vagy megsemmisíti azt az emberi testvériséget, amit a Miatyánk fejez ki”. A felszabadítás teológiája nagyon ügyel arra, hogy ne azonosítsa a „szegényt” az „igazzal”; a szegények is bűnösök! De az igazságtalanság elleni harc utat nyit Jézus Krisztus és Isten országa felé. A hit nem dogmákban, ortodoxiában törekszik kifejezni önmagát, hanem „orthopraxisban”, nyomatékoztatja a felszabadítás teológiája: „Tudjuk, hogy a szeretet és az igazság gyakorlatában (*praxis*) elkötelez és jelenlévővé válik Isten országa; és a világ bűnének közepette alkalmazott harc *gyakorlat* fenntartja az Isten jövőjébe vetett reményt.” A kiindulópont tehát nem az ontológiában, hanem a történelemben van.

Íme, szükségképpen egyszerűsítő, nagy vonalakban mindaz, amivel bemutatathatjuk a felszabadítás teológiáját. Egy pontosítást kell még tennünk: bár a felszabadítás teológiája elkötelezi a keresztényeket a kor társadalmi harcaiban, azonban, nyilvánvalóan, nem javasol semmiféle gazdasági-társadalmi rendszert. A marxizmustól kölcsönvett szempontjai, amelyeket a társadalom elemzésére használ, félelmet keltenek, és ez magyarázza az ellenséges római hangulatot. Manapság, amikor a kommunizmusnak mondott országok már majdnem eltűntek, s amikor különös élességgel veszünk tudomást azokról a zsákutcákról, amelyekbe a „Kelet” jutott, minden gyanakvásnak el kell járulnia a felszabadítás teológiájáról. Az avantgarde latin-amerikai Egyház „összeszűzására” szánt római stratégia ellenére a felszabadítás teológiája azért marad fenn, mert választ ad egy változatlan társadalmi helyzetre.

Szűk regionális tapasztalat?

Nem részleges összefüggések rabja a felszabadítás teológiája, hiszen a latin-amerikai részkontinensen született? Az igaz, hogy például a földkérdés eléggé jellemző Latin-Amerika országaira, de sok más probléma megtalálható Afrikában és Ázsiában is. És, először is, az „Észak” által körülbelül negyven éve ígért „fejlődésből” csupán egy egészen kis réteg húzott hasznot, ugyanakkor szegények sokasága jött létre. Még azokban az országokban is, amelyek gazdaságilag „önállósodtak”, és amelyeket ma gazdasági hatalmakként tekintünk (Brazília, Argentína, India), ott is megvan a gyenge fejlettség, és az egyenlőtlenségek látványosan fokozódtak. Ami Fekete Afrika sok országát illeti, azok néha az „alacsony fejlettség útján vannak”. Nem kell tehát meglepődnünk azon, hogy a felszabadítás teológiája teret nyert Afrikában és Ázsiában. 1976-ban megalakították a Harmadik Világ Teológusainak Ökumenikus Társaságát (angol rövidítése: EATWOT), s azóta ez szervez nemzetközi konferenciákat. Az indián származású jezsuita, Samuel Rayan ezt mondja: „A Harmadik Világ teológiát a szegényekkel

Ránk is vonatkozhat a felszabadítás teológiája?

A *Lettre* című folyóirat által 1982-ben közölt cikkében Giulio Girardi a következő kérdést tette fel: „Beszélhetünk-e a felszabadítás európai teológiájáról?” Az általa megfogalmazott kérdések (vagy feltételek) negatív válasz felé látszottak mutatni. Az biztos, hogy 1982-höz hasonlóan 2006-ban sem tekinthető egyetlen társadalmi csoport sem valamilyen alternatíva hordozójának, és semmilyen politikai tervezet sem létezik.

Girardi analízise nagyon eurocentrikusnak látszik, és nem nagyon felel meg 23 évvel későbbi helyzetünknek, hiszen felgyorsult a globalizáció. A szovjet blokk 1989-90-es összeomlása után a világ irányítása gyorsan átszerveződött az Egyesült Államok, az Európai Unió és néhány olyan nemzetközi intézmény körül, amelyekre a polgároknak nincs befolyásuk: ilyen a G8, a FMI, a GATT meg az OMC. Ezek diktálják saját törvényeiket a kormányzatoknak. Ha a fejlődés ideológiájának kudarca és a Harmadik Világ kizsákmányolása nem változott is, ma Nyugat-Európában hozzájön ehhez a nagytőke támadása, amely egymás után kérdőjelezi meg a társadalmi harcok és a gondoskodó állam eredményeit. A gazdaság növekedésével együtt nő országainkban a munkanélküliség, a bizonytalanul foglalkoztatott munkások, a munkából kizártak, az okmány nélküliek száma. Ugyanakkor elkezd körvonalazódni egy olyan mozgalom is, amely

mindennapi harcukban vállalt szolidaritás, valamint a valóságnak és az Írásnak a szegények nézőpontjából történő olvasása határozza meg.”

Afrikában, ahol az inkulturáció kérdése döntő fontosságú, nem mulasztják el kritikával illetni ezt a „kulturalista” és „folklorizáló” tendenciát, és a maguk módján szintén kifejlesztettek egy felszabadítás teológiáját. A franciául beszélő Afrikában maradván, három kameruni teológus említhető: Jean-Marc Ela, a jezsuita Engelbert Mveng és Éloi Messi-Metogo. De ideznünk kellene dél-afrikai teológusokat, valamint utalhatnánk az Egyesült Államokban született „fekete teológiára” is.

Ázsiában egészen más a keresztények helyzete, mivel a Fülöp-szigetek kivételével a népességnek csak kis részét képezik. A nem-keresztény vallásokkal folytatott dialógus szükségképpen lekötötte a teológiai reflexiót; mindazonáltal a nyolcvanas években feltűnt a felszabadítási teológusok egy vonulata; elegendő ideznünk a Delhi-ben dolgozó jezsuita professzor, Samuel Rayan nevét. Sri Lankán működik Aloysius Pieris és Tissa Balasuriya. Feminista felszabadítási teológiát fejlesztett ki Indonéziában Henriette M. Kappott.

másként tekint a világra, és azt állítja, hogy „lehetséges egy másik világ”.

Ebben az új történelmi keretben, amely egyszerre gazdasági, szociális és politikai is, felvetődik számunkra, nyugat-európai keresztények számára hitünk kérdése. Lehet, hogy már jobban felkészültünk arra, hogy meghalljuk azt, amit 1981-ben írt a jezsuita Ellacuria: „Ha az emberiség kétharmadának függőségével és elnyomottságával járó történelmi helyzet, amelyben évente 30 millió ember hal meg éhség vagy gyengén tápláltság következtében, nem válik ma – még a gazdag és uralkodó országokban is – minden keresztény teológia kiindulópontjává, akkor a teológia képtelen lesz arra, hogy történelmileg elhelyezze és konkrétan tegye saját alapvető témáit.”

Ratzingernek igaza van akkor, amikor azt állítja, hogy a felszabadítás teológiája „a keresztény hit új hermeneutikáját (értelmezését) jelenti”. Amikor nyugati társadalminkban hanyatlak a kereszténység, és belső világába zárkózik, ahol a keresztények megkérdőjelezzik hitük értelmét, talán ideje lenne odafigyelni az olyan lekipásztorokra, mint Romero érsek, akik azt hirdetik nekünk, hogy a szegények „Krisztus testét alkotják a történelemben”.

Fordította: Merza József

Forrás: Parvis, 2006/29.

(Az idézetek forrásának közlésétől helyhiány miatt eltekintettünk.)